

MARTA KULEZA

The Maria Grzegorzewska University,
in Warsaw, Poland

ORCID iD: orcid.org/0000-0002-3432-4041

**WYKORZYSTANIE KONCEPCJI
ZASOBÓW RODZINNYCH
W WYBRANYCH MODELACH POMOCY
PSYCHOPEDAGOGICZNEJ**

**THE USE OF THE CONCEPT OF FAMILY
RESOURCES IN SELECTED MODELS OF
PSYCHO-PEDAGOGICAL ASSISTANCE**

ABSTRACT

This article is of a theoretical and practical nature. An attempt will be made to theoretically analyze the concept of „family resources” from the perspective of various theories, in particular constructivism and socio-ecological theory. An important part of the presented article is to show the practical application of the concept of family resources in selected models of psycho-pedagogical assistance. Using the concept of family resources in working with the family or its individual members means changing the perspective of perceiving oneself from a pathogenetic perspective focused on stressors and deficits to a humanistic perspective, emphasizing the uniqueness and uniqueness of each person and trying to bring out what is supportive for him and others in his life surroundings. In the assistance process based on the resource concept, the client is treated as the expert of his or her own life.

STRESZCZENIE

Niniejszy artykuł ma charakter teoretyczno-praktyczny. Podjęta zostanie próba teoretycznej analizy pojęcia *rodzinne zasoby* w perspektywie różnych teorii, w szczególności konstruktywizmu oraz teorii socjoekologicznej. Istotną częścią prezentowanego artykułu jest pokazanie praktycznego zastosowania koncepcji zasobów rodzinnych w wybranych modelach pomocy psychopedagogicznej. Wykorzystanie koncepcji zasobów rodzinnych w pracy z rodziną lub poszczególnymi jej członkami oznacza zmianę postrzegania siebie z perspektywy patogenetycznej, skoncentrowanej wokół czynników stresogennych, deficytów na perspektywę humanistyczną, podkreślającą niepowtarzalność i wyjątkowość każdego człowieka oraz próbującą wydobyć to, co jest wspierające dla niego i innych w jego otoczeniu. Klient w procesie pomocowym opartym na koncepcji zasobów jest traktowany jako ekspert swojego życia.

KEYWORDS: *family resources, counseling, coaching, constructivism, socioecological theory, subjectivity, autonomy, agency*

SŁOWA KLUCZOWE: *zasoby rodzinne, poradnictwo, coaching, konstruktywizm, teoria socjoekologiczna, podmiotowość, autonomiczność, sprawczość*

WSTĘP

Podjęcie do wsparcia psychopedagogicznego opartego na koncepcji zasobów nie jest zjawiskiem nowym. Jednocześnie jest często pomijane i pomniejszane wobec tradycyjnego podejścia opartego na koncepcji klasyfikacyjno-typologicznej, która rozpatruje jednostkę i każdy system rodzinny pod kątem deficytów, norm, wskaźników, pomijając jego indywidualność oraz czynniki warunkujące przetrwanie rodziny i jej członków (Kulesza, 2017).

Niniejsza publikacja porusza dwa istotne z pedagogicznej perspektywy obszary: pierwszy to koncepcja zasobów rodzinnych, drugi to wykorzystanie koncepcji zasobów rodzinnych w wybranych modelach wsparcia psychopedagogicznego. W szczególności w modelach coachingowych czy też Terapii Skoncentrowanej na Rozwiązaniach podkreśla się znaczenie pracy na podstawie wykorzystania sił, potencjałów, zasobów indywidualnych i systemowych. *Coaching* znajduje coraz większe zastosowanie w pracy z osobami zagrożonymi wykluczeniem społecznym, w tym uzależnionymi, długotrwale bezrobotnymi, jako forma aktywizacji, przekierowania uwagi z myślenia w kategoriach problemów, deficytów na obszar zasobów, sił, rozwiązań. Ponadto ważną rolę zaczęła odgrywać perspektywa systemowa, która włącza w proces coachingowy nie tylko klienta, lecz także jego najbliższe otoczenie (*coaching rodzinny, Family Balance Coaching*). W tych koncepcjach *coach* koncentruje się na wzmocnieniu kompetencji jednostki/rodziny związanej z równoważeniem życia rodzinnego i zawodowego. Punktem wyjścia jest jednostka w rodzinie oraz jednostka w pracy (Kulesza & Kulesza, 2015).

ZASOBY RODZINNE – DEFINICYJNA CHARAKTERYSTYKA POJĘCIA

Pojęcie *zasoby* (fr. *la ressource, środek, źródło*, łac. *resurgere, wzrost*) oznacza środki umożliwiające wykonanie zadania. Zasobami mogą być zarówno rzeczy materialne, jak i symboliczne.

Pojęcie zasobów wywodzi się z ekonomii i zarządzania, gdzie za zasoby uważa się podstawowe składniki wzrostu gospodarczego, jakimi są zasoby

naturalne (np. ziemia), zasoby ludzkie (np. podaż pracy, wykształcenie) oraz kapitał (np. maszyny, urządzenia) (Encyklopedia PWN, 1996, s. 990).

Od lat 70. ubiegłego wieku pojęcie zasoby stopniowo znajdowało zastosowanie w naukach społecznych. Szczególną popularność zyskało w obszarze niemieckojęzycznym, np. w pracy socjalnej – *ressourcenorientierte Sozialarbeit*, w diagnozie psychopedagogicznej – *ressourcenorientierte Diagnostik*, w poradnictwie – *ressourcenorientierte Beratung*, w terapii – *ressourcenorientierte Therapie* (Klemenz, 2003). Podobnie termin *zasoby rodzinne* funkcjonuje w obszarach pedagogiki społecznej, pracy socjalnej, poradnictwa wychowawczego, pomocy psychopedagogicznej. Ukazuje on inne spojrzenie na diagnozę sytuacji, warunków i możliwości rozwojowych dziecka i rodziny. Odchodzi od koncentracji na zaburzeniach funkcjonowania systemu rodzinnego, a zwraca się w stronę pozytywnych zasobów, empowermentu, potencjałów i kapitałów. Pod tym pojęciem można rozumieć: *Rodzinne zasoby to zespół wszystkich wewnętrznych i zewnętrznych elementów środowiska rodzinnego jednostki sprzyjających jej rozwojowi. Na rodzinne zasoby składają się zarówno indywidualne zasoby poszczególnych członków rodziny, systemowe zasoby, materialne zasoby, jak i zewnętrzne systemy wsparcia rodziny.* Termin ten w ujęciu procesualnym odnosi się również do odkrywania, wykorzystania, umacniania zasobów, a w ślad za tym do pogłębiania samoświadomości członków rodziny na temat istnienia tych zasobów rodzinnych i możliwości ich wykorzystania w życiu codziennym (Kulesza, 2017, s. 7).

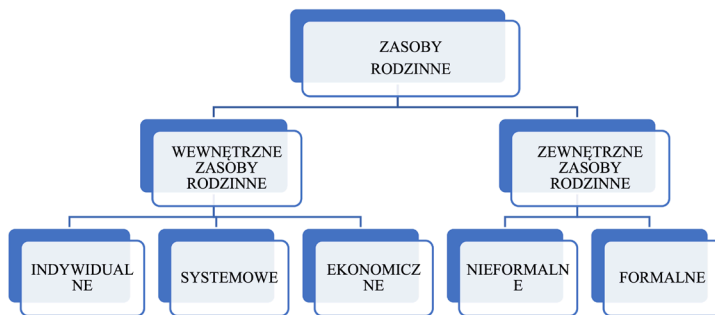
Odnosząc się do wyżej przytoczonej definicji, można wyróżnić trzy uniwersalne (niezależnie od rodzaju zasobów) cechy pojęcia *zasoby*:

- zorientowanie na zadanie – skuteczność zasobów nie ma charakteru uniwersalnego. Ich efektywność zależy zawsze od konkretnego zadania, czy też problemu;
- funkcjonalność – zasoby mają za zadanie wesprzeć jednostkę na drodze realizacji jej celów, potrzeb, pragnień;
- ocena i przypisywanie sensu – potencjały osobiste, rodzinne, zewnętrzne zyskują miano zasobów dopiero w procesie ich subiektywnej oceny przez konkretną jednostkę i przypisaniu im wartości (Herriger, 2010).

Oznacza to, że zasoby, w tym zasoby rodzinne, są pojęciem dynamicznym, procesualnym, subiektywnym, wymagającym indywidualnego spojrzenia na jednostkę i jej otoczenie, rodzinę. Zasoby są rozwijane, wykorzystywane przez jednostkę lub system rodzinny w zależności od danego kontekstu lub konkretnych celów, planów i potrzeb. Ma to bardzo silne odzwierciedlenie w modelu pracy opartym na koncepcji zasobów oraz w tworzeniu relacji na płaszczyźnie klient – specjalista.

Prezentowane rozumienie pojęcia *zasoby rodzinne* podkreśla jego wielopłaszczyznowość. Rodzinę tworzą jednostki, które mają własne zasoby osobiste. Rodzina jako system stanowi niepowtarzalny zbiór relacji, tradycji, norm, wartości, schematów komunikacyjnych. Każda rodzina zakorzeniona jest w określonym środowisku, na które wpływa i które na nią wpływa. Na rys. 1 przedstawiona jest klasyfikacja zasobów rodziny, która uwzględnia zarówno indywidualne zasoby poszczególnych członków systemu rodzinnego, zasoby systemowe, jak i zasoby środowiskowe.

Rys. 1. Klasyfikacja zasobów rodzinnych

Źródło: opracowanie własne (na podstawie: Kulesza, 2017, s. 32)

W tej perspektywie zasoby rodzinne obejmują zarówno indywidualne zasoby poszczególnych członków rodziny, systemowe zasoby, ekonomiczne zasoby, jak i zewnętrzne systemy wsparcia rodziny. Zatem zasoby rodzinne to zespół wszystkich wewnętrznych i zewnętrznych elementów środowiska rodzinnego jednostki sprzyjających jej rozwojowi.

Jednocześnie termin *zasoby rodzinne* jest ściśle powiązany z siatką pojęciową, a w szczególności nawiązuje do sił społecznych, empowermentu, kapitału społecznego, kulturowego, *resilience*. Są to pojęcia, które podkreślają humanistyczny stosunek do człowieka, możliwości, potencjały, sprawczość, autonomiczność, a przede wszystkim patrzą na jednostkę/system z wielopłaszczyznowej perspektywy, podkreślając zakorzenienie jednostki w systemy zewnętrzne i relacje z najbliższym otoczeniem. Do każdego z tych pojęć bliskościowych termin *zasoby rodzinne* ma inną płaszczyznę odniesienia. I tak, *resilience* jest predyspozycją organizmu do skupiania i wykorzystywania czynników służących zachowaniu zdrowia, zdolność zarówno do oderwania się od negatywnych doświadczeń oraz do wzbudzania pozytywnych emocji, jak i giętkiego radzenia sobie z dużym stresem (Heszen-Cielińska, Sęk, 2020). W tym ujęciu *resilience* może być traktowana jako jeden z zasobów osobistych, kluczowych i bardzo istotnych dla zachowania zdrowia.

Pojęcie *zasoby rodzinne* często występuje również w powiązaniu z terminem *empowerment*. Zdaniem Wolfganga Buchholza-Grafa *empowerment* odnosi się do przeświadczenia jednostki, że ma kontrolę i władzę nad własnym życiem (Buchhoz-Graf, 2001). Jednostki uczą się, jak wykorzystywać swoje potencjały i możliwości do rozwiązywania problemów oraz szeroko rozumianego rozwoju. *Empowerment* w tym ujęciu jest czynnikiem warunkującym wykorzystanie dostępnych zasobów osobistych i rodzinnych przez jednostkę. Jest siłą napędzającą jednostkę do wykorzystywania i rozwijania posiadanych przez nią zasobów wewnętrznych i zewnętrznych.

Pojęcie *zasoby* w ujęciu tradycyjnym było często kojarzone przede wszystkim z zasobami osobistymi. Obecnie w literaturze przedmiotu dominuje podejście wielopłaszczyznowe, które podkreśla złożoność pojęcia *zasoby*, a nawet przypisuje coraz większe znaczenie zasobom środowiskowym, zasobom rodzinnym i zasobom zewnętrznym. Zdaniem Heinerja Keuppa rozszerzenie pojęcia *zasoby* o zasoby środowiskowe, w tym zakorzenienie w sieciach społecznych, jest istotnym czynnikiem warunkującym pełne zrozumienie funkcjonowania człowieka w różnych sferach jego życia (Keupp, 2003). Takie rozumienie pojęcia *zasoby* mocno nawiązuje do pojęcia *kapitał*, w tym do kapitału społecznego, ekonomicznego i kulturowego Pierre'a Bourdieu. Zbiór poszczególnych zasobów odgrywających kluczową rolę w danym obszarze funkcjonowania jednostki

określany jest przez Pierre'a Bourdieu jako kapitał. Pierre Bourdieu podkreśla, że zarówno w kapitale ekonomicznym, jak i kulturowym, główną rolę odgrywa rodzina. W rodzinie w perspektywie wielopokoleniowej przekazywany jest kapitał kulturowy, który pełni ważną funkcję w budowaniu indywidualnej tożsamości poszczególnych jej członków. Podobnie kapitał ekonomiczny rodziny jest zasobem, który w istotny sposób wpływa na funkcjonowanie danego systemu rodzinnego, a czasami również warunkuje dostęp do innych zasobów. Kapitał społeczny rodziny w tym ujęciu składa się m.in. z formalnych i nieformalnych zasobów zewnętrznych rodziny oraz z wewnętrznych zasobów systemowych. Rodzinne zasoby ekonomiczne są natomiast częścią kapitału ekonomicznego w ujęciu Bourdieu (Bourdieu, 1983).

Pojęcia *resilience*, *empowerment*, *kapitał społeczny* są pojęciami bliskimi, ale niejednoznacznymi. To, co je łączy, to pozytywistyczny stosunek do człowieka, podkreślanie możliwości działania, szukania rozwiązań, koncentracja na potencjałach i możliwościach rozwiązania problemu. Wspólny jest również charakter procesualny i wielopłaszczyznowy wyżej opisanych pojęć. Analizują one czynniki wspierające człowieka w rozwoju i utrzymaniu lub uzyskaniu pożądanej jakości życia. Podkreślają jednocześnie subiektywizm postrzegania i konieczność traktowania jednostki zawsze w relacji z jej najbliższym otoczeniem i w zależności od kontekstu, w którym się właśnie znajduje.

ZASOBY RODZINNE – PODSTAWY TEORETYCZNE

Podjmując rozważania nad zasobami rodzinnymi i ich rolą w modelach pomocy psychopedagogicznej, będę się opierać głównie na podejściu procesualnym podkreślającym indywidualność każdego systemu rodzinnego i konieczność odrzucenia podejścia klasyfikacyjno-typologicznego. Podejście procesualne ma swoje korzenie w dwóch nurtach teoretycznych: konstruktywizmie i teorii socjoeologicznej.

W nurcie konstruktywistycznym nie istnieje pojęcie obiektywnej prawdy. Wszystkim zdarzeniom, sytuacjom nadaje się subiektywne znaczenie. Według konstruktywistów percepcja obiektywnego świata nie jest możliwa, a w związku z tym znany nam świat jest naszym konstruktem, wytworem.

A więc otaczający nas świat, a nawet bardziej to, co postrzegane jest jako świat, to rezultat indywidualnej percepcji (Glaserfeld, 1992). Oznacza to, że nie można poznać rzeczywistości *taką jaka jest*, a więc pytania dotyczące *prawdziwości* postrzegania ustępują miejsca pytaniom o *istotność, celowość, adekwatność, funkcjonalność* postrzegania. Innymi słowy, postrzeganie czy rozumienie to procesy zależne zawsze od subiektywnego stanowiska obserwatora. Reasumując, można wyróżnić trzy podstawowe założenia myśli konstruktywistycznej, wspólnej dla większości przedstawicieli tego podejścia:

1. wiedza nie jest przyswajana pasywnie ani za pomocą zmysłów, ani za pomocą komunikacji;
2. wiedza jest aktywnie tworzona;
3. poznanie ma na celu usystematyzowanie świata doświadczeń obserwatora, a nie zgłębienie obiektywnej rzeczywistości (Glaserfeld, 1996).

Johannes Herwig-Lempp i Mathias Schwabe w swoim artykule dotyczącym nowego spojrzenia na pracę z drugim człowiekiem wyróżniają cztery zasady koncepcji konstruktywistycznej, które w znaczący sposób wpłynęły na postawę specjalistów:

1. każdy system funkcjonuje w ścisłej zależności ze swoim otoczeniem,
2. każdy symptom spełnia jakąś określoną funkcję,
3. wszystko, co jest powiedziane, jest powiedziane przez kogoś,
4. dyrektywna współpraca nie jest możliwa (Herwig-Lempp, Schwabe, 2002).

Autorzy podkreślają m.in. silną zależność pomiędzy zachowaniem a środowiskiem, w jakim żyje jednostka, rodzina. Przede wszystkim wiąże się to z wcześniej wspomnianą tendencją do budowania *wspólnej rzeczywistości*, dążenia do poznania tego, co wspólne, w ogromnej różnorodności interpretacji. Oznacza to m.in. ciągłe obserwowanie rzeczywistości i dopasowywanie własnego zachowania do świata wewnętrznego.

Spojrzenie na jednostkę czy rodzinę jako na samostanowiący system pozwala spojrzeć na zaburzenia, czyli zakłócenia w funkcjonowaniu tego systemu, z innej perspektywy. Według podejścia konstruktywistycznego każde zachowanie, nawet uważane przez innych za niewłaściwe, ma określone funkcje,

istotne w danej sytuacji, w danym środowisku dla funkcjonowania jednostki czy systemu. Patrząc na zachowania problemowe z perspektywy jego funkcjonalności, specjaliści mają możliwość odejścia od postrzegania pomocy jako próby znormalizowania niewłaściwego zachowania, i skierowania się w stronę reinterpretacji odbieranej rzeczywistości, czyli pokazywania nowego punktu odniesienia, a zatem również innych możliwości działania. Ważna jest przy tym próba zrozumienia problemu z perspektywy klienta, a więc włączenie go w proces pomocowy z punktu widzenia osoby współtworzącej ten proces i współdecydującej o jego przebiegu. Oznacza to również odejście od dyrektywnej formy prowadzenia coachingu, polegającej na narzucaniu klientowi własnych rozwiązań.

Odejście od postrzegania klienta z perspektywy problemu w stronę indywidualnego, wielopłaszczyznowego rozumienia wiąże się z podkreśleniem zasobów i potencjałów tkwiących w jednostce i jej środowisku. Podczas wspólnego dochodzenia do opcjonalnych rozwiązań i możliwości działania podstawową siłą warunkującą skuteczność wprowadzanych zmian jest wykorzystanie zasobów osobowościowych, systemowych, wewnętrznych, zewnętrznych. Patrzenie na klienta przez pryzmat zaburzeń osłabia, zmniejsza sprawczość, podkreślanie jego zasobów daje poczucie siły, decyzyjności, kontroli. Są to założenia bliskie koncepcjom pedagogiki zdrowia i psychologii zdrowia (Zawadzka, Łączka, 2017).

Konstruktywistyczna koncepcja systemów społecznych uwzględnia z jednej strony subiektywne rozumienie i konstruowanie rzeczywistości, z drugiej zaś silne zakorzenienie jednostek w danej społeczności i szukanie konsensusu we wspólnym tworzeniu obrazu rzeczywistości. Ma to znaczący wpływ na wzór postępowania, tworzenia relacji z klientem w ramach modeli wsparcia psychopedagogicznego, które są oparte na koncepcji zasobów rodzinnych. W tym kontekście kluczowe jest podkreślanie perspektywy klienta i jego zrozumienie sytuacji. Uwzględnianie perspektywy klienta jest koniecznym warunkiem do szukania rozwiązań, prowadzenia eksploracji sytuacji klienta nie na podstawie ustalonego systemu wzorców, szablonu postępowania i interwencji ale na podstawie indywidualnej sytuacji klienta i jego odbioru tej sytuacji. Szukanie konsensusu z klientem, tworzenie wspólnej rzeczywistości, zamiast narzucania własnych rozwiązań, to kolejna wytyczna płynąca z konstruktywistycznego podejścia. Konstruktywizm podkreśla nie tylko indywidualne

tworzenie obrazu świata, ale przede wszystkim istotność uwzględnienia kontekstu społecznego i kulturowego, czyli tzw. wspólnej rzeczywistości. W pracy specjalisty oznacza to również konieczność przyjrzenia się wspólnemu tworzeniu rzeczywistości przez daną społeczność, zachowaniom umożliwiającym właściwe funkcjonowanie w danej grupie i uwzględnienia tych czynników podczas planowania interwencji. Narzucanie własnego obrazu rzeczywistości, który może utrudniać czy uniemożliwiać funkcjonowanie w danej grupie, będzie z dużym prawdopodobieństwem odrzucone przez klientów, ponieważ stwarza zagrożenie zaburzenia funkcjonowania systemu. Dlatego tak ważne jest stopniowe wypracowanie konsensusu z klientem, szukanie wspólnego zrozumienia rzeczywistości, pokazywanie innych płaszczyzn odniesienia, innych możliwości interpretacji, przy stałym monitoringu, jak nasz przekaz został zrozumiany, zinterpretowany (Kulesza, 2013).

Podejście socjoekologiczne analizuje zależności, wzajemne związki oraz powiązania, jakie powstają między człowiekiem a jego środowiskiem. W centrum zainteresowań badawczych znajdują się rodzaj i jakość relacji z innymi ludźmi (sieci społeczne), z instytucjami i organizacjami społecznymi, kulturalnymi, ekonomicznymi czy politycznymi w bezpośrednim, fizycznym, biologicznym czy przestrzennym otoczeniu (Przetacznik-Gierowska, Tyszkowa, 2009).

W rozwoju podejścia socjoekologicznego decydującą rolę odegrała teoria Kurta Lewina i Rogera Barkera oraz współpracowników. W koncepcji Lewina centralną rolę odgrywa pojęcie osobistej przestrzeni życiowej *Lebensraum*, uzupełnione przez Barkera o tzw. miejsca zachowania *behavior setting* (Surzykiewicz, 2000). Teoria Kurta Lewina stała się podstawą koncepcji socjoekologicznej Uriego Bronfenbrennera. W koncepcji Bronfenbrennera środowisko jest kompleksowym tworem składającym się z różnych współdziałających ze sobą systemów. Zdaniem Bronfenbrennera jednostka funkcjonuje w pięciu oddziałujących na siebie systemach – mikro-, meso-, ekso-, makrosystemie oraz chronosystemie (Bronfenbrenner, Morris, 1998).

Mikrosystem stanowi najbliższe otoczenie rozwijającej się jednostki. Jest to obszar, w którym jednostka może łatwo nawiązywać bezpośrednie relacje z innymi. Przykładem mikrosystemów może być rodzina, szkoła, rówieśnicy, sąsiedzi. Jednostka funkcjonuje w wielu mikrosystemach, które są ze sobą w ciągłej interakcji. Następną strukturą środowiska według

Bronfenbrennera to mesosystem, który składa się z dwóch lub więcej mikrosystemów jednostki i ich wzajemnych interakcji. Mesosystemem jest zatem system składający się z wielu mikrosystemów. Egzosystem obejmuje sytuacje lub systemy, na które jednostka nie ma bezpośredniego wpływu. Przykładem dla egzosystemu może być miejsce pracy małego dziecka lub klasa szkolna starszego rodzeństwa. Bronfenbrenner do oddziaływań na jednostkę w ramach egzosystemu zalicza również media. Mikro-, meso – i egzosystem są włączone w dwa nadrzędne systemy: makrosystem i chronosystem. Makrosystem składa się ze społecznych, kulturowych, ekonomicznych powiązań, ideologii determinujących działanie jednostki. W tym kontekście można np. mówić o charakterystycznym dla danego społeczeństwa obrazie rodziny, podejściu do systemu wsparcia rodziny, postępowaniu wychowawczym, stosowaniu kar, rozkładzie ról społecznych w systemie rodzinnym. Wprowadzając koncepcje chronosystemu, Bronfenbrenner uzupełnił swoją teorię o czynnik czasu. Aby zrozumieć zmiany, jakie zachodzą w jednostce i jej otoczeniu, takie jak wyprowadzka z domu rodzinnego, niezbędna jest analiza relacji człowiek a środowisko w długoterminowej perspektywie czasowej (Bronfenbrenner, 1981).

Według Bronfenbrennera zmiany zachodzące w jednostce i jej środowisku (wejście w nowe role, zmiana otoczenia) są podstawowym czynnikiem warunkującym trwały rozwój jednostki i podejmowanie przez nią nowych form zachowań. Konsekwencją wprowadzenia pojęcia *chronosystem* jest postrzeganie rozwoju jako procesu odbywającego się przez całe życie człowieka, na który człowiek ma czynny wpływ. Jest to bardzo istotne z praktycznej perspektywy. Pozwala bowiem spojrzeć na klientów oddziaływań pomocowych jak na osoby zdolne do zmiany i aktywnego współtworzenia swojego środowiska i ciągłego rozwoju siebie bez względu na czynnik wieku czy też wieloletniego wzmocnienia zachowań problemowych. Obraz człowieka, który rozwija się przez całe życie i cały czas ma czynny wpływ zarówno na siebie, jak i swoje środowisko, może je kształtować i współtworzyć, sprzyja indywidualnemu postrzeganiu jednostki i dopasowywaniu proponowanych interwencji do konkretnej sytuacji potrzebującego. Ponadto podejście to zobowiązuje specjalistów do odejścia od determinizmu biologicznego, czyli postrzegania człowieka w kategorii niezależnych od niego zaburzeń, na które sam człowiek ma jedynie niewielki wpływ. Socjoekologiczny model relacji człowiek a środowisko

zobowiązuje praktyków do całościowej analizy odbiorców oddziaływań pomocowych i odejścia od wybiórczej diagnostyki skoncentrowanej jedynie na symptomy i jednostkę bez uwzględnienia relacji z otaczającym ją środowiskiem.

W pracy z klientem bardzo ważne jest podkreślenie roli zarówno zasobów wewnętrznych, jak i zasobów zewnętrznych, takich jak więzi i relacje z grupą rówieśniczą, sąsiadami, organizacjami pozarządowymi czy też kościelnymi. Jest to podejście, które wydaje się uzasadnione zarówno z teoretycznej, jak i praktycznej perspektywy. Trudno uzyskać pełny obraz sytuacji jednostki bez uwzględnienia jej relacji z otaczającym środowiskiem, które często podtrzymuje, wzmacnia lub generuje zachowania. Kolejnym ważnym elementem jest podkreślanie indywidualnej biografii (interakcji ze współludźmi – *Mitmenschen*, generowanej wspólnie wiedzy) jako czynnika mającego istotny wpływ na zachowanie jednostki w świecie. Relacje między człowiekiem a środowiskiem są zatem obustronne, współzależne i permanentne. Z tej perspektywy podkreślenie znaczenia wielopłaszczyznowej analizy relacji człowiek a środowisko tworzy wręcz obligatoryjny element pracy z odbiorcą oddziaływań pomocowych. Dla specjalistów oznacza to konieczność uwzględnienia indywidualnych interakcji pomiędzy klientem a systemami społecznymi, środowiskowymi, w których funkcjonuje. Pojęcie rozwoju jako ciągłego procesu, w którym jednostka odgrywa czynną rolę i może kształtować i zmieniać zarówno siebie, swoje zachowanie, jak i otaczające środowisko, przyczynia się do podmiotowego traktowania człowieka.

WYBRANE MODELE POMOCY PSYCHOPEDAGOGICZNEJ OPARTE NA KONCEPCJI ZASOBÓW RODZINNYCH

Podejście skoncentrowane na zasobach jest coraz częściej preferowaną formą pracy psychologów, pedagogów, pracowników socjalnych, którzy dostrzegają ograniczenia jednostronnego spojrzenia skoncentrowanego na deficytach i zaburzeniach. Praca na zasobach dotyczy wszystkich etapów pracy z klientem: od diagnozy, budowania kontaktu z klientem, pracy nad zwiększeniem jakości życia, realizacją postawionych sobie celów, po zakończenie spotkania i przygotowanie klienta do życia bez pomocy specjalisty.

Koncepcje pracy opartej na zasobach można odnaleźć w wielu znanych nurtach psychoterapeutycznych: psychologii humanistycznej Carla Rogersa, terapii rodzin Marka Karpela, terapii skoncentrowanej na rozwiązaniu Steve'a de Shazera czy też psychoterapii pozytywnej Nossrata Peseschkiana oraz w modelach coachingowych (Prochaska, Norcross, 2006). W dalszej części publikacji przedstawię cztery wybrane modele wsparcia psychopedagogicznego, wykorzystujące koncepcje zasobów rodzinnych: poradnictwo oparte za zasobach Hilariona Petzholda, *coaching* rodzinny, *coaching* sukcesji, *Family Balance Coaching*.

PORADNICTWO OPARTE NA ZASOBACH HILARIONA PETZHOLDA

Hilarion Petzhold podkreśla wpływ zasobów zarówno w obszarze osobistym, środowiskowym, diagnostycznym, jak i naprawczym. Według niego zasoby to *wszystkie środki, które warunkują i umożliwiają przetrwanie i funkcjonowanie systemów (operating), które pomagają w rozwiązaniu problemów (coping), które kształtują środowiska życia (creating), oraz które same mogą się w danym środowisku rozwijać (development)* (Petzhold, 1997).

Interwencje specjalisty odbywają się na następujących płaszczyznach:

1. interwencje profilaktyczne, które mają na celu zapobieganie utracie lub uszkodzeniu spektrum dostępnych zasobów;
2. interwencje zachowujące, które mają na celu utrzymanie aktualnego poziomu dostępnych zasobów;
3. interwencje naprawcze, których celem jest odzyskanie utraconych lub zmniejszonych zasobów;
4. interwencje rozwojowe, których celem jest rozwój dostępnego spektrum zasobów;
5. interwencje substytucyjne, mające na celu zastąpienie utraconych zasobów, których nie da się odzyskać, innymi zasobami;
6. interwencje polityczne, które mają na celu zabezpieczenie prawa do posiadania i rozwoju zasobów;

7. interwencje infrastrukturalne, które mają na celu wzmacnianie i rozwój zasobów środowiskowych, materialnych, logistycznych (Petzhold, 1997, s. 437–438).

Autor definiuje zasoby na podstawie trzech czynników, jakimi są: kategorie zasobów, klasy zasobów i wartość zasobów. Petzhold dzieli zasoby na cztery nadrzędne kategorie: zasoby osobiste, zasoby społeczne, zasoby profesjonalne, zasoby materialne. Każda z tych kategorii musi być poddana dalszej klasyfikacji i przyporządkowana do następujących klas zasobów, które są zależne od konkretnych sytuacji i okoliczności oraz warunków ich wykorzystania: zasoby własne / zasoby obce, zasoby organiczne / zasoby techniczne, zasoby materialne / zasoby mentalne, zasoby zewnętrzne / zasoby wewnętrzne, zasoby dostępne / zasoby niedostępne, zasoby wykorzystane / zasoby niewykorzystane, zasoby jawne / zasoby ukryte, zasoby świadome / zasoby nieświadome, zasoby wartościowe / zasoby cenne, zasoby niezastąpione / zasoby zastąpione. Zdaniem Petzholda każdy zasób musi zostać poddany jeszcze jednej klasyfikacji. Z uwagi na różne znaczenie i wartość poszczególnych zasobów dla jednostki Petzhold dzieli je na trzy klasy: minizasoby o małym znaczeniu dla prawidłowego funkcjonowania jednostki, mezasoby mające istotny wpływ na daną jednostkę oraz megazasoby warunkujące prawidłowe funkcjonowanie i przetrwanie danego organizmu.

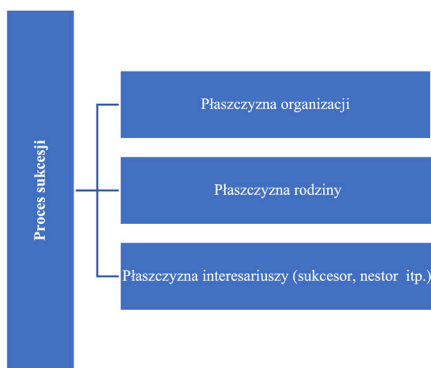
Proces wykorzystywania, oceny oraz dopasowania zasobów do konkretnego wydarzenia, sytuacji według modelu poradnictwa opartego na koncepcji zasobów Petzholda opiera się na kilku przenikających się etapach. Jednostka najpierw uświadamia sobie, spostrzega, doświadcza problemu, sytuacji, wydarzenia, zasobów (*perception*). Kolejny proces polega na klasyfikacji dostępnych zasobów (*marking*), nadaniu im wartości, istotności dla rozwiązania danej sprawy (*valuation*) oraz możliwości wykorzystania (*appraisal*). Dopiero po dokonaniu tej oceny następuje proces wykorzystania i zastosowania zasobów, które w ocenie jednostki wydają się najskuteczniejsze i jednocześnie dostępne (*acting*) (Petzhold, 1997, s. 449). Tak więc wykorzystanie zasobów możliwe jest dopiero wtedy, kiedy jednostka będzie tych zasobów świadoma, dokona klasyfikacji dostępnych zasobów pod kątem dostępności, możliwości wykorzystania oraz prawdopodobieństwa realizacji zamierzonego celu. Świadomość zasobów umożliwia jednostce zarówno efektywną i adekwatną reakcję na napotkane

problemy, trudności, zadania, jak i realizację potrzeb, planów, celów osobistych i życiowych. Według Petzholda nie wystarczy jedynie zidentyfikować zasoby jednostki. Zadaniem pedagogów jest przede wszystkim ocena poszczególnych zasobów w kontekście sytuacyjnym oraz określenie ich znaczenia i funkcji dla zrealizowania danego zadania.

COACHING SUKCESJI

Specyfika pracy związana z procesami sukcesji w firmach rodzinnych polega na wyjątkowej konstelacji relacji międzyludzkich, gdzie często role zawodowe przeplatają się z rolami osobistymi/rodzinnymi. I tak np. nestor jest zarówno przełożonym, jak i ojcem, teściem, mężem, bratem. To stanowi duże wyzwanie związane z zarządzaniem firmą oraz godzeniem życia rodzinnego i zawodowego. Poza płaszczyzną faktów, zadań, dużą rolę odgrywa płaszczyzna emocji, więzi, relacji, wzajemnych zależności, konfliktów. Tak więc proces sukcesji w firmach rodzinnych należy rozpatrywać na trzech płaszczyznach: płaszczyźnie rodziny, płaszczyźnie organizacji, płaszczyźnie interesariuszy. Tą złożoność przedstawia rys. 2.

Rys. 2. Uczestnicy procesu sukcesji w firmach rodzinnych

Źródło: opracowanie własne (na podstawie: Kulesza, Kulesza, 2020)

Podczas wsparcia procesów sukcesyjnych w firmach poza koncentracją na obszarze formalno-prawnym, kapitale, strukturze organizacji, szczególną uwagę należy zwrócić na zmiany, jakie zajądą w systemie rodzinnym, na potrzeby, oczekiwania, obawy, wizję sukcesji nestora, sukcesora oraz ich najbliższego otoczenia. W dużej mierze praca coacha sukcesji opiera się na analizie istniejących w systemie rodzinnym zasobów oraz sposobu ich wykorzystania w procesie sukcesji. Główne obszary pracy z rodziną w procesie coachingu sukcesji koncentrują się na:

- poprawie kompetencji komunikacyjnych, w tym zarządzania konfliktem;
- wsparciu w budowaniu bliskości i zaufania;
- oddzieleniu potrzeb rodziny od potrzeb firmy;
- wzmocnieniu kompetencji zarządzania czasem, w tym generowaniu sfer tylko dla rodziny;
- przejrzystości pełnionych zadań, funkcji w obszarze zawodowym i w rodzinie (Kempert, 2008).

W celu analizy zasobów rodziny można wykorzystać pokazaną poniżej matrycę. Matrycę powinien wypełnić każdy z członków rodziny indywidualnie. Na początku należy przyjrzeć się, jakie zasoby ma każdy członek rodziny. Potem wspólnie z klientem zastanawiacie się, jakie klient ma cele osobiste / indywidualne oraz cele dotyczące całej rodziny. W kolumnie *działanie* należy rozisać kroki, które umożliwią realizację poszczególnych celów. Podczas tworzenia planu realizacji poszczególnych celów należy zastanowić się, jakie zasoby można przy tym wykorzystać.

Tab. 1. *Matryca analizy zasobów rodziny*

Kategoria	Zasoby		Działanie	
	osobiste	społeczne	cele osobiste cele dla całej rodziny	kroki do realizacji celu osobistego na podstawie istniejących zasobów kroki do realizacji celu rodzinnego na podstawie istniejących zasobów
Dochód				
Miejsce zamieszkania				
Praca				
Wykształcenie				
Zdrowie				
Mobilność				
Wartości (religia)				
Sieci wsparcia				
Własna biografia				
Poczucie sensu				
Itd.				

Źródło: opracowanie własne (na podstawie: Kulesza, 2016, s. 203)

Kolejnym sposobem analizy zasobów rodziny jest stworzenie graficznej mapy zasobów. Przy opracowywaniu mapy pomocne są następujące zagadnienia: *moje dobre strony; w jakich sytuacjach korzystam z zasobów ...; co daje mi ten zasób/korzyści ...; z jakimi innymi zasobami związany jest dany zasób...; ostatnia trudna sytuacja ...; sposoby rozwiązania problemu z wykorzystaniem zasobów ...*

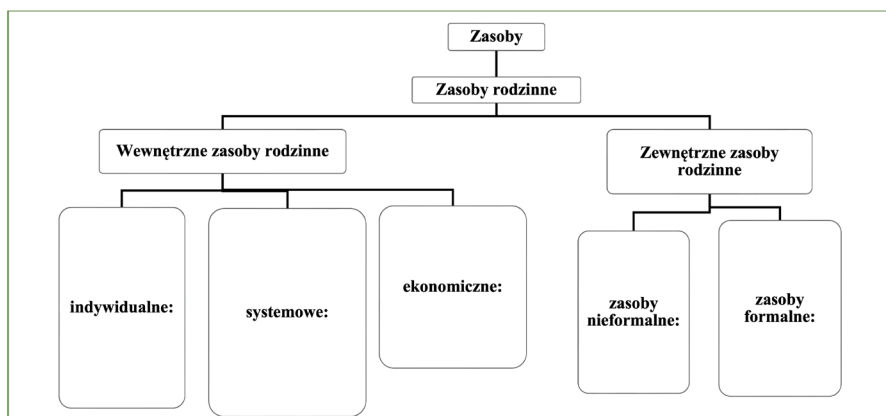
Jest to technika projekcyjna, która ma na celu graficzną prezentację zasobów klienta, uwzględniając różne obszary jego funkcjonowania.

W pierwszym kroku prosimy klienta o symboliczne przedstawienie jego zasobów, potencjałów, sił. W tym celu możemy się posłużyć klasyfikacją zasobów (zob. rys. 3).

Po stworzeniu mapy zasobów wspólnie z klientem analizujemy stworzoną kartę. Można to robić za pomocą następujących pytań:

- W jakich sytuacjach korzystasz z tego zasobu?
- Jakie korzyści płyną z wykorzystania tego zasobu?
- O jakich innych Twoich zasobach świadczy dany zasób?
- Które zasoby wykorzystujesz w sytuacjach trudnych?
- Podaj przykład takich sytuacji. Jak sobie z nimi poradziłaś?

Rys. 3. Szablon mapy zasobów dla dorosłych

Źródło: opracowanie własne (na podstawie: Stankiewicz, Kulesza, Gąsiorkiewicz, Raudner, 2013)

Podsumowując, praca z rodziną w procesie sukcesji w firmach rodzinnych jest dla coacha bardzo dużym wyzwaniem. Musi on poruszać się jednocześnie na kilku płaszczyznach: organizacji, rodziny, jednostki, uwzględniać potrzeby każdej ze stron i dążyć do znalezienia wspólnej płaszczyzny porozumienia pomiędzy interesariuszami. Jednocześnie kluczowym elementem wsparcia rodzin w procesie sukcesji jest zwiększenie świadomości dotyczącej ich zasobów oraz umiejętności ich wykorzystania.

FAMILY BALANCE COACHING

Podstawowymi obszarami eksploracji w *Family Balance Coaching* są systemy: rodzinny, zawodowy i osobisty. Podejście w FBC obejmuje te systemy jako przenikające się i wzajemnie zależne. Dlatego działania prowadzone w ramach poszczególnych sesji i całego procesu koncentrują się na rozwoju kompetencji klienta i członków rodziny do uzyskiwania równowagi w tak zdefiniowanym polu. Do głównych wymiarów wpływających na napięcia i konflikty zaliczono:

- konflikt pomiędzy pracą a rodziną (PR), w sytuacji kiedy wymagania, które związane są z pracą, utrudniają wypełnienie obowiązków rodzinnych;
- konflikt pomiędzy rodziną a pracą (RP), w sytuacji kiedy zobowiązania wobec rodziny utrudniają zawodowy rozwój.

Głównym celem *Family Balance Coaching* jest rozwijanie umiejętności równoważenia napięć oraz wzmocnienia zasobów i korzystania z nich dla uzyskania oczekiwanych w rodzinie efektów. Działania w ramach FBC obejmują następujące zagadnienia:

- refleksja i ogłęd obecnej sytuacji, wgląd i zrozumienie, dostrzeżenie korzyści oraz strat;
- zobaczenie przez klienta możliwości oraz dostrzeżenie konsekwencji w obecnej i przyszłej sytuacji w poszczególnych systemach;
- identyfikacja zasobów przez klienta;
- rozwój umiejętności, kompetencji oraz podejmowanie przez klienta działań w zakresie uzyskiwania równowagi w układzie tych trzech systemów;
- emocjonalne zrównoważenie klienta (Kulesza, 2019).

Założeniem w procesie FBC jest dynamiczne ujęcie i kształtowanie relacji między życiem rodzinnym i zawodowym. Osiągana w wyniku procesu *Family Balance Coaching* równowaga praca – rodzina jest wyłącznie celem w osiąganiu kompetencji pozwalających na uzyskanie równowagi między życiem rodzinnym i zawodowym wraz z ich świadomym rozpoznaniem przez klienta.

Wyodrębnione zostały trzy grupy zasobów mające istotne znaczenie w równoważeniu życia rodzinnego i zawodowego: zasoby procesowe i systemowe, zasoby osobiste, zasoby społeczne.

Sam proces coachingowy przebiega w czterech fazach. Są to: faza przygotowania, faza identyfikacji i wdrożenia celów cząstkowych, faza podsumowania i zamknięcia procesu coachingowego, faza poprocesowa – rozwój i wzmocnianie samoregulacji w zakresie równoważenia życia rodzinnego i zawodowego. Wyżej opisane etapy procesu coachingowego opierają się na następujących działaniach:

1. Ustalenie celów
 - aktualne obszary zainteresowania,
 - zamiana obszarów na cele;
2. Identyfikacja zasobów
 - od celów do zasobów;
3. Zwiększenie motywacji
 - od zasobów do planowania działania;
4. Transfer
 - od planów do działania;
5. Monitoring
 - od działania do refleksji nad uzyskiwanymi efektami (Kulesza, 2019, s. 161).

Przykładowym narzędziem pracy, które pozwala na analizę czasu poświęconego na obszar rodzinny, zawodowy, osobisty jest koło budżetu czasu. Koło budżetu jest rodzajem pracy domowej. Klient proszony jest o codzienne wypełnianie koła przez okres jednego do dwóch tygodni. Każdego dnia klient od 24 godzin odejmuje godziny poświęcone na sen. Pozostały czas rozdziela na aktywności, które opisane są w kole budżetu czasu. Jeżeli klient nie poświęcił żadnej jednostki czasowej dla konkretnego obszaru, np. czasu wolnego, to ten obszar danego dnia pozostaje pusty. W celu wprowadzenia klienta w zadanie, *coach* omawia z nim dzień poprzedzający sesję. Analiza tygodniowego budżetu czasu konfrontuje klienta z podziałem jego zaangażowania na poszczególne obszary życia. Koło budżetu czasu jest narzędziem, które bardzo dobrze pokazuje dysproporcje w ilości poświęcanego czasu,

szczególnie w tych dwóch kluczowych życiowych obszarach, jakimi są rodzina i praca, i dlatego sprawdza się w Family Balance Coachingu.

Założenia teoretyczne koncepcji *Family Balance Coaching* – FBC odchodzą od dualistycznego postrzegania tych dwóch kluczowych obszarów funkcjonowania jednostki, a zwracają się w stronę perspektywy zasobów i wzajemnego ubogacania się życia zawodowego i rodzinnego. Proces FBC koncentruje się wokół wzmocnienia i nabycia kompetencji, które umożliwią równoważenie życia zawodowego i rodzinnego. W tym podejściu równowaga pomiędzy pracą a rodziną jest postrzegana jako jedna z kluczowych kompetencji społecznych, którą można wzmacniać, nabywać. Jest to model dynamiczny, a nie statyczny. Z uwagi na dynamizm życia jednostki, uwzględniając zarówno fazy rozwoju rodziny, jak i fazy rozwoju zawodowego, celem procesu coachingowego nie jest uzyskanie równowagi pomiędzy pracą a rodziną (rozumianej jako wartość statyczną, stałą, niezmienną niezależnie od sytuacji), a bardziej nabycie kompetencji ciągłego równoważenia pomiędzy tymi dwoma obszarami (monitorowania bieżących aktywności, dopasowywania ich do aktualnej sytuacji życiowej, potrzeb jednostki i sytuacji rodziny).

COACHING RODZINNY

Próby wdrożenia metody coachingu na obszar pracy z osobami zagrożonymi wykluczeniem społecznym ma długą tradycję w niemieckim obszarze pomocy psychopedagogicznej. Bernd Birgmeier prowadzi w Niemczech badania nad zaadaptowaniem idei coachingu na obszar pomocy psychopedagogicznej i pomocy społecznej (Pallasch, Briztkow, Meier-Behling, Paulsen, 2013).

Helmar Diessner w następujący sposób charakteryzuje metodę coachingu rodzinnego: *chodzi o ćwiczenia dnia codziennego rodziny zorientowane na proces i na rozwiązanie, które są sformułowane w sposób jasny i czytelny. Poruszane są zarówno tematy związane z codziennością funkcjonowania rodziny, jak i tematy tabu. Metody pracy coachingu rodzinnego prowadzą do konfrontacji zarówno członków rodziny ze sobą, jak i z innymi członkami systemu rodzinnego. Metody te wspierają w procesie podejmowania decyzji, procesie zmiany perspektywy postrzegania. Dynamiczne narzędzia umożliwiają doświadczenie*

i poznawanie własnych rodzinnych zasobów. Do tego zmianie ulega sposób postrzegania siebie i komunikowania się, dokładne słuchanie, oparte na szacunku podejście do innych itd. Dzieci i rodzice odzyskują do siebie zaufanie i budują dalsze relacje oparte na miłości. Motto oddziaływań pomocowych opartych na modelu zasobów brzmi: pomoc do samopomocy (Diessner, 2011, s. 12).

Natomiast dla Waldemara Pallascha, Mirosławy Britzkow, Andrei Meier-Behling i Ralfa Paulsena *coaching* rodzinny jest *specyficzną formą poradnictwa, w której towarzyszy się rodzinie w procesie rozwiązywania bieżących trudności i problemów poprzez wykorzystanie i integrację zasobów, umiejętności i potencjałów poszczególnych jej członków. Cele rozumiane z perspektywy systemowej, całego systemu rodzinnego* (Pallasch, Britzkow, Meier-Behling, Paulsen, 2013, s. 24).

Zatem zadania coacha rodzinnego według tych pedagogów niemieckich jest towarzyszenie i doradzanie klientom/rodzinie w:

- wzmocnieniu ich osobistych kompetencji,
- realizacji osobistych i wspólnych celów,
- aktywizacji dostępnych osobistych i rodzinnych zasobów,
- zmaganiu się z codziennymi zadaniami i obowiązkami całego systemu rodzinnego.

Inicjatorem podejmowanych działań w obszarze systemu rodzinnego jest *coach*, który towarzyszy członkom rodziny w odkrywaniu potencjału rodziny, budzeniu samoświadomości, autorefleksji i wzmacnianiu przekonania o własnej skuteczności, przy czym punktem wyjścia dla *coachingu* rodzinnego nie są jej problemy, lecz wszechstronny rozwój rodziny. Adresatem oddziaływań jest system rodzinny. Formy pracy coacha mają charakter indywidualny i grupowy, zmierzają do realizacji celu, jakim jest dobrostan całej rodziny, a nie rozwiązywanie sytuacji kryzysowych. Jedną z podstawowych zasad tego podejścia oznacza odejście od spojrzenia jednostkowego, skoncentrowanego na deficytach, a zwrócenie się w stronę zasobów i uwzględniania czynników społecznych. *Coaching* rodzinny jest zatem rozumiany jako wspólny dialog, wspólne przechodzenie przez kryzysy i sukcesy na drodze dążenia do rozwiązania problemu i zwiększenia jakości życia rodzinnego. *Coaching* rodzinny traktuje klienta (rozumianego zarówno jako jednostka, jak i cały system rodzinny) jako eksperta swojego życia, a rola specjalisty polega na otwieraniu czy pokazywaniu nowych możliwości,

a nie na dyrektywnym sterowaniu klientem/rodziną. Model ten pozwala spojrzeć na osobę/rodzinę szukającą pomocy, jak na jednostkę/system, która ma wszystkie konieczne do zmiany swojej sytuacji zasoby, która w sposób czynny wpływa na swoje życie i otaczającą ją rzeczywistość (Kulesza, 2013).

Oddziaływania coachingowe kierowane są do całego systemu rodzinnego. Założeniem jest przy tym odkrywanie zasobów i zdolności rodziny jako całości oraz poszukiwanie wspólnych, rodzinnych celów. Punktem kluczowym w tym postępowaniu jest kierowany przez coacha proces odkrywania celów wspólnych oraz możliwości negocjowania i integrowania celów własnych (indywidualnych) w realizacji celów wspólnych dla rodziny.

Proces coachingowy składa się w założeniu z trzech głównych faz: przygotowania, identyfikacji i wdrożenia celów oraz zamykania. W pierwszym etapie następuje nawiązanie kontaktu i budowa relacji, wspólne rozpoznanie systemu rodzinnego, wzmacnianie więzi oraz poczucia przynależności do rodziny, uczenie formułowania wspólnych celów oraz integracji/negocjacji celów indywidualnych z celami rodzinnymi. W drugiej fazie tworzona jest szczegółowa strategia działania, uwzględniająca indywidualne cele częściowe. Podejmowane są działania zmierzające do realizacji celów oraz udzielania wsparcia. Na ostatnim etapie działania coacha koncentrują się na podsumowaniu procesu, wzmacnianiu efektów pozytywnych, pomiarze efektów czy przekazywaniu kompetencji samoorganizacyjnych (Kulesza, Kulesza, 2015).

Coaching rodzinny jest podejściem systemowym, które traktuje rodzinę jako system wzajemnych relacji, zależności, powiązań. Jednocześnie uwzględnia zakorzenienie rodziny w systemy społeczne i środowiskowe, a co za tym idzie, uwzględnia relacje ze środowiskiem w procesie coachingowym. Dotyczy zatem różnych obszarów funkcjonowania rodziny, a więc jest podejściem całościowym, holistycznym, wielopłaszczyznowym. *Coach* rodzinny pracuje zarówno z jednostką, jak i całym systemem rodzinnym, koncentrując się na płaszczyźnie zachowań, emocji, myśli, potrzeb oraz na płaszczyźnie relacyjnej, w tym relacji ze środowiskiem życia.

PODSUMOWANIE

Podstawą oddziaływań w modelach pomocowych opartych na koncepcji zasobów rodzinnych jest wspólne z odbiorcą identyfikowanie oddziaływań pomocowych, aktywizacja i analiza dostępnych zasobów, a co za tym idzie, wskazanie możliwości ich wykorzystania w życiu codziennym przez ustalanie konkretnych celów i szczegółowych kroków ich realizacji. Wykorzystanie koncepcji zasobów rodzinnych w pracy z rodziną lub poszczególnymi jej członkami oznacza zmianę postrzegania siebie z perspektywy patogenetycznej, skoncentrowanej wokół czynników stresogennych, deficytów, na perspektywę humanistyczną, podkreślającą niepowtarzalność i wyjątkowość każdego człowieka oraz próbującą wydobyć to, co jest wspierające dla niego i innych w jego otoczeniu. Klient w procesie pomocowym opartym na koncepcji zasobów jest traktowany jako ekspert swojego życia. To on podejmuje decyzje, ustala swoje cele, wartościuje je, przypisuje im znaczenie. Jest odpowiedzialny również za generowanie i wybór rozwiązań i strategii działania. Postrzegany jest jako osoba, która ma wszystkie konieczne dla jego rozwoju zasoby zewnętrzne i wewnętrzne. Zwiększa to poczucie sprawczości i decyzyjności oraz sprzyja przyjmowaniu odpowiedzialności za własne działanie. Jednocześnie bardzo ważna jest określona postawa specjalisty, a przede wszystkim bezwarunkowy szacunek do klienta, autentyczność, wrażliwość na wewnętrzny świat klienta, podkreślanie jego odrębności i indywidualności oraz traktowanie jako osoby decyzyjnej, odpowiedzialnej, sprawczej. Konstruowanie celów i praca nad ich realizacją są istotnymi elementami interwencji zgodnie z modelem zasobów. Wykorzystywanie zasobów klienta prowadzi do ciągłej wymiany między interwencjami specjalisty a poczuciem sprawczości klienta. Klient uzyskuje świadomość, że to on dokonał odczuwalnych zmian, i że jest za nie odpowiedzialny, a specjalista stwarza do tego jedynie odpowiednie warunki i daje przestrzeń do rozwoju. Przedstawione formy wsparcia psychopedagogicznego należy rozumieć jako jedną z wielu możliwości towarzyszenia osobom w dążeniu do lepszej jakości ich życia, obok interwencji kryzysowych, psychoterapii, socjoterapii. Modele pomocy psychopedagogicznej oparte na koncepcji zasobów rodzinnych wpisują się w nurt psychologii humanistycznej, pedagogiki i psychologii zdrowia.

REFERENCES

- Bourdieu, P. (1983). Ökonomisches Kapital, kulturelles Kapital, soziales Kapital. In Kreckler, R. (Ed.), *Soziale Ungleichheiten. Sonderband 2 der sozialen Welt* (pp. 183–189). Göttingen: Schwartz.
- Bronfenbrenner, U. (1981). *Die Ökologie der menschlichen Entwicklung*. Stuttgart: Klett-Cotta.
- Bronfenbrenner, U., & Morris, P.A. (1998). The ecology of developmental process. In Damon, W., & Lerner, R.M. (Eds.), *Handbook of child psychology*. t. 1 (pp. 993–1028). New York: Wiley.
- Buchholz-Graf, W. (2001). Empowerment und Ressourcenorientierung in der Familien – Kinder – und Jugendhilfe – zwei Konzepte, ihre Allianz und ihre Methoden. In Kreuzer, M. (Ed.), *Handlungsmodelle in der Familienhilfe* (pp. 85–110). Kriftel: Luchterhand. Dießner, H. (2011). *Familien Coaching. Soziales Lernen für Familien* (p.12). Dortmund: Borgmann Media.
- Glaserfeld, E. (1992). Konstruktion der Wirklichkeit und des Begriffs der Objektivität. In Gumin, H., & Meier, H. (Eds.), *Einführung in den Konstruktivismus*. München: Piper.
- Herriger, N. (2010). *Empowerment in der sozialen Arbeit*. Stuttgart – Berlin – Köln: Kohlhammer.
- Heszen-Cielińska, I., Sęk, H. (2020). *Psychologia zdrowia*. Warszawa: PWN.
- Kalisiewicz, D., Petrozolin-Skowrońska, B. (red.). (1996). Nowa Encyklopedia Powszechna PWN, t. 6, s. 990. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN. *Zasoby*.
- Kempert, W. (2008). *Praxishandbuch für die Nachfolge im Familienunternehmen: Leitfaden für Unternehmer und Nachfolger. Mit Fallbeispielen und Checklisten*. Wiesbaden: Gabler Verlag.
- Keupp, H. (2003). Ressourcen als gesellschaftlich ungleich verteiltes Handlungspotential. In Schemmel, H., & Schaler, J. (Eds.), *Ressourcen – Ein Hand- und Lesebuch zur therapeutischen Arbeit* (pp. 555–573). Tübingen: Deutsche Gesellschaft für Verhaltenstherapie.
- Klemenz, B. (2003). *Ressourcenorientierte Diagnostik und Intervention bei Kindern und Jugendlichen*. Tübingen: Deutsche Gesellschaft für Verhaltenstherapie.
- Kulesza, M., Kulesza, M. (2015). Coaching rodzinny – zarys koncepcji. W: Ozorowski, M., Najda, J. (red.), *Coaching rodzinny. Innowacyjne podejście do osób zagrożonych wykluczeniem społecznym*. Łomża: Spes.
- Kulesza, M. (2019). Family Balance Coaching – zarys koncepcji. W: Kulesza, M., Ozorowski, M., Surzykiewicz, J. (red.), *Family Balance Coaching. Psychospołeczne wsparcie rodzin poszukujących balansu między życiem zawodowym i rodzinnym*. Warszawa: Edu Research.
- Kulesza, M., Kulesza, M. (2020). Praca z rodziną w coachingu sukcesji. W: Kulesza, M., Surzykiewicz, J., Więcek-Janka, E. (red.), *Coaching sukcesji wielowymiarowe wsparcie*

- zarządzania procesami sukcesji w firmach rodzinnych*. Poznań: Wydawnictwo Politechniki Poznańskiej.
- Kulesza, M. (2019). *Family Balance Coaching – wybrane narzędzia i techniki pracy*. W: Kulesza, M., Ozorowski, M., Surzykiewicz, J. (red.), *Family Balance Coaching. Psychospołeczne wsparcie rodzin poszukujących balansu między życiem zawodowym i rodzinnym*. Warszawa: Edu Research.
- Kulesza, M. (2013). Podstawy teoretyczne coachingu społecznego. W: Kulesza, M., Surzykiewicz, J. (red.), *Coaching społeczny. Innowacyjne techniki i narzędzia wsparcia osób zagrożonych wykluczeniem społecznym* (s. 17–44). Warszawa: Difin.
- Kulesza, M. (2013). Praca na zasobach rodziny jako podstawa modelu coachingu rodzinnego. W: Surzykiewicz, J., Kulesza, M. (red.), *Coaching społeczny. W poszukiwaniu efektywnych form wsparcia osób w trudnych sytuacjach życiowych*. Warszawa: Difin.
- Kulesza, M. (2016). Modele pomocy psychopedagogicznej oparte na koncepcji zasobów rodzinnych. W: Olubiński, A., Zaworska-Nikoniuk, D. (red.), *Zagrożenia w rozwoju dzieci i młodzieży. Tom I wyzwania i szanse edukacyjne* (s. 191–208). Olsztyn: Wydawnictwo UWM.
- Kulesza, M. (2017). *Rodzinne zasoby w pedagogice społecznej i praktyce psychopedagogicznej*. Warszawa: Difin.
- Pallasch, W., Briztkow, M., Meier-Behling, A., & Paulsen, R. (2013). *Familien-Coaching. Eine Kurskonzeption*. Weinheim – Basel: Juventa.
- Pallasch, W., Briztkow, M., Meier-Behling, A., & Paulsen, R. (2013). *Familien-Coaching. Eine Kurskonzeption* (p. 24). Weinheim – Basel: Juventa.
- Petzhold, H.G. (1997). Das Ressourcenkonzept in der sozialinterventiven Praxeologie und Systemberatung. *Integrative Therapie*, 23, 451–452.
- Prochaska, J.O., Norcross, J.C. (2006). *Systemy psychoterapeutyczne. Analiza transteoretyczna*. Warszawa: Instytut Psychologii Zdrowia.
- Przetacznik-Gierowska, M., Tyszkowa, M. (2009). *Psychologia rozwoju człowieka*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Surzykiewicz, J. (2000). *Agresja i przemoc w szkole. Uwarunkowania socjokologiczne*. Warszawa: Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej.
- Zawadzka, B., Łączka, T. (red.). (2017). *Pedagogika zdrowia w teorii i praktyce*. Kielce: Wydawnictwo Uniwersytetu Jana Kochanowskiego.